

УДК 94 (=411.16) «1881/1914» : 930

DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2020.4\(32\).483](https://doi.org/10.33782/eminak2020.4(32).483)

ДОРЕВОЛЮЦІЙНА ПРЕСА, ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ЄВРЕЙСЬКИХ МІЖКОНТИНЕНТАЛЬНИХ МІГРАЦІЙ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Маріанна Ласінська

Миколаївського національного університету ім. В. Сухомлинського (Миколаїв, Україна)

e-mail: mariannalasinaska@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6852-4850>

У статті представлено аналіз дореволюційних періодичних видань, які висвітлювали проблеми єврейських міжконтинентальних міграцій періоду кінця ХІХ – початку ХХ ст. Газети «Рада», «Утро», «Киевлянин» є цінним інформаційним джерелом, що надає уявлення про масштаби, характер, напрямки, причини та наслідки єврейських міграцій. Значені видання вперше стали об'єктом дослідження в якості джерела з історії єврейських міжконтинентальних міграцій.

Ключові слова: єврейські міжконтинентальні міграції, перша алія, друга алія, дореволюційна преса, антисемітизм

Для української історичної науки проблема студіювання єврейських міжконтинентальних міграцій кінця ХІХ – початку ХХ ст. є достатньо новою та маловивченою. Осторонь уваги науковців лишилися не тільки питання реконструкції історичних подій, але й аналіз джерельної бази, який допомагає відновити досліджувану суспільно-історичну реальність. Важливу групу джерел, у даному контексті, становлять матеріали центральних і регіональних періодичних видань, які виходили друком у межах України наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. У цей період видавалася різноманітна преса – офіційні видання різних російських міністерств, місцеві губернські та повітові газети, тогочасні єврейські російськомовні часописи, що друкувались єврейськими громадськими організаціями.

Зазначені категорії у деякій мірі вивчені закордонними науковцями: Дж. Рутер¹, Обра Н. Ньюман², Г. Елрой³, Дж. Джордан⁴, Т. Френк⁵ та ін.

Частково вирішення проблеми вивчення періодичної дореволюційної преси в якості джерела з історії єврейських міграцій торкаються й вітчизняні дослідники. Так, В.О. Погромський розглядає у своїх роботах питання виїзду єврейського населення з території України до Аргентини, докладно аналізуючи, при цьому, весь комплекс джерел, пов'язаних з ним⁶.

¹ Rutter J. Jewish migrations. Hove, East Sussex: Wayland, 1994. 48 p.

² Jewish migration to South Africa: The records of the Poor Jews' Temporary Shelter, 1885-1914 / edited by Aubrey N. Newman, Nicolas J. Evans, J. Graham Smith, Saul W. Issroff. London: Courtesy of the Jewish Museum, 2006. 500 p.

³ Alroey G. An unpromising Land: Jewish migration to Palestine in the early twentieth century. Stanford, California: Stanford University Press, 2014. P. 1-20.

⁴ Jordan J., Leff L., Schlor J. Jewish migration and the archive. New York: Laylor & Francis, 2016.

⁵ Frank T. Double exile: migrations of Jewish-Hungarian professionals through Germany to the United States, 1919-1945. Bern: Peter Lang AG, European Academic Publishers, 2009.

⁶ Погромський В.О. Українсько-аргентинські зв'язки (1880-ті – 1939 р.): автореф. дис... канд. іст. наук. Миколаїв, 2012. 20 с.

В.О. Доценко подає аналіз періодичних матеріалів, у контексті вивчення проблеми єврейського громадського руху в Україні у другій половині XIX – початку XX ст., неодмінною складовою якого були сіоністські організації та пов'язана з їх діяльністю еміграція юдеїв до Палестини⁷. Вчений характеризує періодичну пресу, що видавалася єврейськими громадськими організаціями (щотижнева газета «Восход», щомісячний журнал «Маккабі», двотижневий журнал «Молодая Іудея», видання «Заря»), бюлетені місцевих сіоністських організацій і партій («Бюлетень Палестинського еміграційного бюро», «Известия Екатеринославского районного комитета сионистской организации», журнал «Юний Ізраїль» Єлисаветградського єврейського загально учнівського клубу, херсонська газета «Єврейське слово», одностороння газета Одеського міського комітету сіоністської організації «Палестина евреям») тощо.

У своїй статті «Політика США, щодо еміграції українського населення за океан в кінці XIX ст. (за матеріалами преси Херсонської та Бессарабської губерній)» дослідниця І. Сидун робить аналіз періодичних видань Південної України («Одесского вестника», «Бессарабского вестника» и «Южного обозрения»), здебільшого змальовуючи в якості українського населення, що виїздило за межі Російської імперії, євреїв-мігрантів до США, та висвітлені у пресі особливості, які супроводжували міграційний процес⁸.

Проте, дореволюційні періодичні видання українських губерній, особливо україномовні, які є надзвичайно цінними й інформаційне насиченими, ще жодного разу не ставали об'єктом спеціального дослідження в якості джерела з історії єврейських міжконтинентальних міграцій впродовж 1882-1903 рр. (перша хвиля) та 1904-1914 рр. (друга хвиля). Їх важливість полягає в наступному: зазначені матеріали висвітлюють реальні факти та події, які супроводжували процес масового виїзду єврейського населення з території України. При цьому, згідно статистичних даних, більшість європейського єврейства виїздила саме з українських земель, значна частина яких становила собою, по суті, майже всю «Смугу осілості» та була густо заселена євреями. Українські газети та журнали доповнюють періодичні видання, що виходили за кошти видавців євреїв та офіційні російські видання, дозволяють розглядати проблему еміграції єврейського населення за кордон комплексно, уникаючи тенденційності й односторонності.

Відповідно до визначеної проблеми нами було поставлено основне дослідницьке завдання – проаналізувати дореволюційні періодичні газетні видання («Рада», «Утро», «Киевлянин»), що розкривають сутність єврейських міжконтинентальних міграцій наприкінці XIX – на початку XX ст.

На сторінках щоденної україномовної громадсько-політичної, економічної та літературної газети «Рада», яка мала ліберальне спрямування та виходила у Києві з 1906 по 1914 рік в якості продовження газети «Громадська думка», закритої за наказом російського уряду, зустрічаємо низку публікацій присвячених гострому соціальному питанню – масовому виїзду єврейського населення України за кордон.

⁷ Доценко В.О. Єврейський громадський рух в Україні (60-ті рр. XIX ст. – 30-ті рр. XX ст.): автореф. дис... д-ра. іст. наук. Київ, 2015. 40 с.

⁸ Сидун І. Політика США щодо еміграції українського населення за океан в кінці XIX ст. (за матеріалами преси Херсонської та Бессарабської губерній) // Американська історія та політика. 2016. № 1. С. 141-145.

Випуск газети за 12 січня 1907 р. подає статистичні дані кількості єврейського населення у Польщі та зростаючу кількість мігрантів серед нього. Так, дані Варшавського статистичного комітету виглядають наступним чином. Загальна кількість населення підросійської Польщі до 1 січня 1906 р. становила 11 370 444 осіб, серед яких: католиків – 8 644 150 (76,02%), євреїв – 1 685 119 (14,38%), протестантів – 603 419 (5,31%), православних – 486 948 (4,28%), представників інших віросповідань – 822 (0,01%). На одну квадратну версту приходилось 104,8 осіб. Найщільніше заселеною була Петроковська губернія (162,8), найменше Сувалкська (57,2). У 1906 р., у порівнянні з попередніми роками, кількість населення зростає значно повільніше. Звичайний відсоток річного приросту населення за період з 1890 по 1905 рік становив 2,1%, а в 1906 р. – всього 0,5%, тобто кількість населення зростає на 58 000 осіб, на відміну від 230 000 у попередні роки. Основною причиною описаного явища автори вказують еміграцію, викликану революційним рухом. При цьому зазначають, що у двох губерніях – Сувалкській і Плоцькій – приросту населення взагалі не було і його кількість навіть зменшилася⁹.

14 січня 1907 р. на сторінках газети «Рада» знаходимо інформацію про діяльність Центрального комітету єврейської організації «сіоністів», який видав відозву до євреїв-виборців про необхідність відстоювання загальнодемократичних вимог, політичної волі та конституційного парламенту. Зазначалося, що «за останній час» єврейська еміграція зі «Смуги осілості» зростала. Протягом жовтня-грудня 1906 р. емігрувала значна кількість євреїв з Одеси, Києва, Житомира й інших міст України. Всього виїхало до 63 тисяч осіб¹⁰.

У березні 1907 р. кореспонденти видання повідомили про початок масової еміграції з Миргорода Миргородського повіту Полтавської губернії, зазначаючи, що «Проводи переселенців справляють гнітюче враження»¹¹. У номері від 30 вересня 1907 р. були розміщені відомості про причини еміграції юдеїв: «З Херсонщини. Еміграція з Одеси. Всі страхіття, бійки та насильства, що майже безупинно відбуваються в Одесі, знов примусили силу євреїв емігрувати за кордон. В одеське єврейське інформаційне бюро для емігрантів тепер щодня десятки сімей приходять і просять всяких оправок про еміграцію. Багато просто на волю Божу кидають свої справи, з яких тільки і жили досі, і поспішають швидше залишити межі Росії. Хвиля вимушеної еміграції захопила тепер в Одесі зовсім нові контингенти людей, бо виїздять навіть такі сім'ї, що зовсім не мають в Америці ніяких знайомих чи родичів і які до самих останніх часів ніколи не думали про переселення кудись за океан. Головним чином емігрують з Одеси в Північну Америку – більше всього через Нью-Йорк»¹².

Так само на факт великої кількості євреїв-мігрантів з Російської імперії звертає увагу газета «Рада» від 13 травня 1907 р. Видання зазначало, що з даної причини Центральный комітет Єврейського переселенського товариства подав прохання до Міністерства внутрішніх справ про зменшення ціни на отримання закордонних паспортів і бюрократичні припони для отримання вказаного документа¹³. У наступному номері знаходимо риси проявів антисемітизму серед українського

⁹ З польського життя і газет // Рада. 1907. 12 січня (№ 9). С. 3.

¹⁰ По Україні // Рада. 1907. 14 січня (№ 11). С. 3.

¹¹ По Україні // Рада. 1907. 17 березня (№ 64). С. 3.

¹² По Україні // Рада. 1907. 30 вересня (№ 221). С. 3.

¹³ По Росії // Рада. 1907. 13 травня (№ 109). С. 3.

населення, що було однією з причин виїзду євреїв за кордон. Чиновник Ковалевський, призначений інспектором друкарень у Києві, відмовився надавати дозвіл для продажу брошури Коваленка під назвою «Чим шкодять нам євреї», погрожуючи йому цензурою, але брошури не були конфісковані у власника, який так і не зрозумів обурення Ковалевського¹⁴.

Про обставини масового переселення євреїв з Європи та Російської імперії до США, і ситуацію, яка склалася у зв'язку з цим у самій Америці, повідомив випуск газети «Рада» від 31 жовтня 1907 р. Так, у Вільно було представлено реферат Черніхова про еміграцію євреїв. Черніхов повідомляв, що число євреїв-емігрантів з Європи доходило до 1-го мільйону осіб щорічно; з Російської імперії (особливо за 1906 р.) виселялося до 600 000 євреїв щороку. Більшість євреїв їхали без грошей і через це їх не пускали на американський берег, а ті, хто все ж таки отримував дозвіл зійти, через свою бідність не могли як слід там облаштуватися. Черніхов зазначав: «Євреї нікому в Америці не потрібні. На анкету, зроблену для того, щоб довідатись, чи бажані вони в Америці, – не було ні одної відповіді за єврея. Еміграція в Америку призводить до того, що євреї опиняються там у руках капіталізму. Серед американських кравців та шевців євреїв 60%, нерідко доводиться вертатись у Росію в старі гнізда та бідувати ще дужче, ніж бідували вони перед мандрівкою»¹⁵.

У статті «Еміграція в Америку у Київщині» від 9 листопада 1907 р. поряд з причинами масового виїзду населення з українських земель за кордон наводяться дані про участь єврейських агентів в якості агітаторів: «Селяни здебільшого не знають того, що вони мають право їхати, куди собі захотять, чи то по своїй державі, чи за кордон. Більш же свідомих селян лякають численні клопоти та видатки, котрі доводиться одбути доки достукаєшся закордонного паспорта... Через це емігранти часто їдуть в Америку крадькома, без всяких паспортів, або за допомогою різних агентів, переважно євреїв і приватних єврейських контор у Рівному та Брест-Литовському. Останні за те, що справлять закордонного паспорта, відправлять емігранта до Америки і прохарчують його в дорозі, беруть плату 100-200 карб. з чоловіка»¹⁶.

Номер від 15 листопада 1907 р. повідомляє статистичні данні виїзду громадян до США у 1907 р. за даними Державного еміграційного бюро. Статистика надає кількісний і національний склад, стан освіченості іммігрантів зі «старого світу», які прибували до США. Серед таких: італійців прибуло у 1907 р. – 294 061, з них неписьменних – 123 544; євреїв прибуло – 149 182, неписьменних – 31 885; поляків – 138 033, неписьменних – 49 842; німців – 92 936, неписьменних – 5 310; скандинавів – 53 126, неписьменних – 475; англійців – 51 126, неписьменних – 536; угрів – 50 071, неписьменних – 5 770; хорватів і словенців – 47 826, неписьменних – 16 721; греків – 46 273, неписьменних – 13 883; ірландців – 33 705, неписьменних – 713; українців – 24 031, неписьменних – 12 930 тощо.

У процентному співвідношенні така статистика виглядає наступним чином: на кожні 100 осіб неграмотних припадає: греків – 55, українців – 54, сербів і болгар – 50, росіян – 46,6, хорватів і словінців – 34,3, поляків – 33,7, євреїв – 21,3, угрів – 14, німців – 6 тощо. Наведені дані хоча і не претендують на точність, але демонстру-

¹⁴ По Україні // Рада. 1907. 5 травня (№ 110). С. 3.

¹⁵ По Росії // Рада. 1907. 31 жовтня (№ 244). С. 2.

¹⁶ Еміграція в Америку у Київщині // Рада. 1907. 9 листопада (№ 252). С. 3.

ють більш високий відсоток освіченості серед єврейського населення Російської імперії у порівнянні з українцями та росіянами, що робило їх більш конкурентоспроможними на ринку праці при переселенні¹⁷.

Статистичні відомості від 16 грудня 1907 р., опубліковані на сторінках газети «Рада», подають наступну картину єврейських міграцій за даними інформаційного бюро: за перше півріччя 1907 р. з Росії виселилося через Бремен, Гамбург, Антверпен 80 421 осіб. Більшість емігрантів – євреї. За цей самий час через порт Ганге (Фінляндія) виїхало з Росії 11 611 осіб, серед яких євреїв – 2 411. Кореспонденти цього бюро повідомляють, що еміграційні настрої захопили всі прошарки єврейського населення, як бідних, так і заможних. З кожної сотні переселенців 34 особи виїздили через погроми, або ж через те, що бояться погромів¹⁸. А дані опубліковані від 29 березня 1908 р. повідомляють, що згідно відомостей «Єврейських Известий» у лютому 1908 р. до Нью-Йорку прибуло 3 685 єврейських емігрантів, з яких 2 843 особи – євреї з Російської імперії¹⁹. 29 грудня 1907 р. повідомлялося про те, що еміграція євреїв з Поділля з кожним роком усе збільшується. За період з 1904 по 1907 рік, як показали статистичні дані, Поділля залишили понад 700 єврейських сімей²⁰.

12 лютого 1908 р. «Рада» повідомила про еміграцію населення з Російської імперії до Данії. Соціальний склад мігрантів становили переважно робітники обох статей з центральних російських губерній, які виїздили через Ригу та Віндаву, по причинах зростаючого попиту на російських робітників за кордоном. Деякі пароплавні товариства запускали щотижневі рейси, спеціально призначені для вивезення робітників за кордон²¹. Номер за 22 березня 1908 р. повідомляє, що до Риги у великій кількості почали прибувати емігранти з різних губерній, здебільшого фабричних робітників, які їдуть до Америки та Бразилії. Серед емігрантів переважають євреї. Відсоток євреїв від загального числа емігрантів, які звертались до ризького інформаційного єврейського бюро для емігрантів, визначений як «доволі високий», беручи до уваги, що емігранти не звикли звертатися до інформаційних бюро і що діяльність такого бюро в Ризі розпочалася незадовго до публікації статті²². А 20 січня 1910 р. повідомлялося про вирішення питання із закордонними паспортами. Нарада уряду про єврейську еміграцію висловилася за відміну утисків по видачі закордонних паспортів і сплати за документ замість 25 руб., лише 25 коп. тими, хто буде їхати через Лібаву російськими пароплавами. Представник Єврейського колонізаційного товариства Гордон виявив тяжке становище євреїв «Смуги осілости» та запропонував понизити плату за паспорти і тим, хто буде емігрувати не через море. Мілер заявив, що уряд погоджується з Гордоном, але гадає, що це нашкодить інтересам морського відомства²³.

Маємо статистичні дані наведені у «Раді» від 18 травня 1908 р.: «Єврейська еміграція з Росії щороку стає більшою. 1899 р. виїхало з Росії до Америки 60 982 чоловіка; у цьому числі емігрантів самих євреїв було – 24 275 особи; 1900 р. – 90 787

¹⁷ За кордоном. Сполучені Штати // Рада. 1908. 15 листопада (№ 262). С. 3.

¹⁸ По Росії // Рада. 1907. 6 грудня (№ 274). С. 2.

¹⁹ По Росії // Рада. 1908. 29 березня (№ 74). С. 2.

²⁰ По Україні // Рада. 1907. 29 грудня (№ 290). С. 3.

²¹ По Росії // Рада. 1908. 12 лютого (№ 35). С. 2.

²² По Росії // Рада. 1908. 22 березня (№ 69). С. 2.

²³ Єврейська еміграція // Рада. 1910. 20 січня (№ 15). С. 3.

особи і євреїв серед них – 37 060 осіб; 1903 р. – 136 039 особи і євреїв – 47 689; 1906 р. – 215 665 чоловіка і євреїв у цьому числі – 125 234 душі. Виходить, що за 8 років число емігрантів-євреїв збільшилося втриє. Виїхало за цей час усіх євреїв – 479 647 душ, а всіх емігрантів було – 1 025 896 чоловіка»²⁴.

16 червня 1908 р. на сторінках газети «Рада» опубліковане повідомлення про те, що 12 червня 1908 р. Монархічний з'їзд в Одесі постановив клопотати про відкриття загальноросійського центрального банку дрібного кредиту та про розробку і впровадження заходів проти євреїв, що агітують між селянами за еміграцію до Америки²⁵.

Випуск за 5 травня 1909 р. повідомляв про чергові утиски євреї з боку уряду та прояви антисемітизму. Так, у 1909 р. було повідомлено поліцією про заборону євреям жити на дачах м. Боярка під Києвом. Подібні ситуації спонукали євреїв переїздити за кордон. Тож не дивно, що там само знаходимо інформацію про ситуацію в Монастирищі, Липовецького повіту, звідки виїхала партія ремісників до Америки. Крім євреїв мало не щодня до Америки виїздили і селяни на заробітки. Виїздили з Монастирища і до Канади. Хоча «Єврейська колонізаційна організація» (ЄКО) призначила у Монастирищі свого уповноваженого агента, але емігранти чомусь не мали контакту з ним і виїздили навмання²⁶.

Стаття під назвою «Українці в Аргентині» від 2 лютого 1910 р. містить суб'єктивні спостереження власного кореспондента «Ради» про обставини переселення до Аргентини. Також він подає своє суб'єктивне бачення участі євреїв у міграційних процесах, оздоблене притаманним для імперського суспільства антисемітизмом: «Тепер взагалі величезна еміграція до Аргентини. Емігрують в більшості наші селяни, поляки, литвини і євреї. Увесь цей народ робочий, винесений з Росії через економічні обставини, окрім хіба євреїв, з котрих принаймні 50 відсотків аферистів. На одному кораблі зо мною їхало до Буенос-Айресу троє таких «добродіїв», а з ними більше, як пів сотні... повій. В Буенос-Айресі на цей крам великий попит...»²⁷.

27 серпня 1910 р. повідомлялося, що виїзд євреїв з Поділля до Америки та Сирії впродовж 1910 р. набув величезних розмірів. Особливо багато юдеїв виїжджало у вказаний період з Проскурівського, Вінницького, Брацлавського, Кам'янецького та Могильовського повітів. За 3-4 місяці до виходу статті друком переїхало за кордон лише через пункт пропуску Волочиськ понад 5-6 тисяч осіб²⁸.

Велика стаття під назвою «Переселення чи тимчасова еміграція?» опублікована 22 квітня 1911 р. присвячена низці питань, пов'язаних з виїздом євреїв за кордон. Вказувалося, що на Україні спостерігався потужний переселенський рух: емігранти сотнями й тисячами покидали місця проживання та переїздили за океан.

Достатньо новим явищем названа еміграція в Америку на заробітки. До того з підросійської України хлібороби переселялися до Америки одиницями й тільки навесні 1911 р. еміграція набула досить широких розмахів.

Звістки про еміграцію хліборобів до США надходили з Київщини, Волині, Чернігівщини. З містечка Монастирища, на Київщині, до редакції газети «Рада» надійш-

²⁴ По Росії // Рада. 1908. 18 травня (№ 115). С. 2.

²⁵ «Союзницькі» справи // Рада. 1908. 14 червня (№ 136). С. 3.

²⁶ У Києві // Рада. 1909. 5 травня (№ 101). С. 2.

²⁷ Українці в Аргентині // Рада. 1910. 2 лютого (№ 26). С. 3.

²⁸ Холера у Києві // Рада. 1910. 27 серпня (№ 168). С. 3.

ли відомості про те, що «помічається жвава еміграція селян в Америку». З села Сичівки, Старокостянтинівського повіту, на Волині, писали докладніше: «З перемін, що стались у нас за останній рік, треба зазначити мандрування наших селян на заробітки в Америку. Дорогу туди показано ще в 1908 році, коли один наш парубок поїхав в Америку. Йому там пощастило й він кожного півроку прислав батькові 150-200 карб. Минулого року весною поїхали до нього ще 15 парубків. Наслідки були непогані... До цього часу з Вороніжа переселилось в Америку тільки скільки євреїв. Наведені звістки наводять на деякі дуже серйозні думки. Розуміється, еміграція наших хліборобів в Америку, як бачимо, ще не набрала таких широких розмірів, щоб з нею треба було рахуватись,... Але маємо підстави гадати, що з кожним дальшим роком еміграція в Америку все зростатиме. Отже необхідно тепер обмірковувати це питання з погляду як національних, так і економічних інтересів нашого народу. Переселення взагалі свідчить про занепад матеріальної культури в тій країні, з якої люде виселяються... Переселення забирає найбільш енергійну й повну сил частину населення, а на місці населення з кожним роком стає все біднішим на робочу силу. Це ми бачимо на прикладі українських губерній, де процент старих людей і жінок за останні роки збільшився», – скаржилися автори статті²⁹.

У висновку до статті автори попереджали емігрантів про те, що рушати до США не треба навмання, спродуючи все майно в Україні, і навіть тимчасова еміграція нічого корисного громадянам принести не може.

Поступово рубрика «Еміграція євреїв» стала традиційною для газети «Рада», як і регулярна публікація статистичних даних про виїжджаючих за кордон. Так, 17 червня 1911 р. було подано наступну інформацію, що 16 червня 1911 р. єврейське еміграційне товариство в Києві відправило з Берліну до Гальвестону 53-ю партію єврейських емігрантів. Партія нараховувала 159 осіб. Після цього було відкрито запис до 54-ї партії, яка вирушила з Росії 7-го липня³⁰.

Від 8 жовтня 1911 р. містилися наступні відомості про євреїв-переселенців. З одного боку, в черговий раз робився акцент на тому, що до київського університету не прийняли 300 євреїв, при загальній нестачі вступників у кількості 364 вільних місць, що говорило про продовження правових утисків юдеїв. З іншого, знову зустрічаємо повідомлення, що з Бремена у пошуках щасливої долі виїхала до Гальвестону 58-а партія єврейських емігрантів з 66 осіб. Партію цю традиційно відправило Єврейське еміграційне товариство і відкрило запис на 59-у партію, яка вирушила 27 жовтня 1911 р.³¹

25 червня 1911 р. повідомлялося про вживання урядом заходів для призупинення міграційної хвилі. Було опубліковано повідомлення у рубриці «Про еміграцію», в якому зазначалося, що департамент поліції, спеціальним циркуляром за № 13222, повідомив губернаторів і градоначальників всієї держави, а також варшавського обер-поліцмейстера, що спираючись на існуючі міжнародні поштові умови, головне управління поштамтів і телеграфів звернулося до закордонних поштових інституцій з проханням не пересилати до Росії листів, бандеролей і плакатів різних американських еміграційних контор, де б заохочувалося робітників емігрувати до США, оскільки така еміграція призводила тільки до знуцання й експлуатації робітників-емігрантів.

²⁹ Переселення чи тимчасова еміграція? // Рада. 1911. 22 квітня (№ 90). С. 1.

³⁰ По Україні. У Києві // Рада. 1911. 17 червня (№ 136). С. 2.

³¹ По Україні. У Києві // Рада. 1911. 8 жовтня (№ 226). С. 2.

Справді, спочатку присилка еміграційних листівок немовби припинилася, але трохи згодом ця кореспонденція відновилася. Тому головне управління поштамтів і телеграфів сприяло ретельному огляду всієї кореспонденції з-за кордону на предмет рекламних брошур і запрошень. Переконавшись, що дійсно пересилаються еміграційні папери, їх або повертали відправникові, або знищували, якщо вони не представляли особливої цінності. Повідомляючи про вжиті заходи, департамент поліції пропонував губернаторам, градоначальникам і варшавському обер-поліцмейстеру також стежити зі свого боку за листами з відозвами про еміграцію, щоб припинити їх поширення наведеним вище способом. Копію наведеного циркуляра департаменту поліції дістали всі начальники поліції на Київщині³².

З випуску 8 квітня 1912 р. отримуємо інформацію про справу Бейліса, як черговий прояв антисемітизму у тогочасному суспільстві та наявність транзитного пункту в Кременчуку, куди приїжджали з містечок і сіл численні євреї-емігранти, що переселялися до Америки. Там вони пересідали на Ліваво-Роменську залізницю для подальшого перетину кордону³³.

У номері від 25 серпня 1913 р. містяться невеличкі повідомлення стосовні єврейського населення. Так, 21 серпня з Бремена у Гальвестон виїхала 86 партія єврейських емігрантів у кількості 126 осіб, відправлена Київським еміграційним товариством. У той самий час, трохи нижче зазначається, що 24 серпня відбулося засідання правління Київського університету у справі зарахування євреїв. Усього було вирішено прийняти на навчання 23 єврея. Жеребки тягнув ректор Цитович. Всього від євреїв було подано 494 прохання. Такий малий відсоток єврейської молоді, яка мала змогу отримати вищу освіту в умовах Російської імперії, ще дужче спонукав її до еміграції за кордон³⁴. 12 вересня 1913 р. зустрічаємо повідомлення, що за 8 місяців 1913 р. Київське єврейське товариство вислало до Америки 2 187 емігрантів євреїв³⁵.

Такий перелік питань, стосовних міжконтинентальних єврейських міграцій розглядався кореспондентами на сторінках газети «Рада» упродовж 1907-1914 рр.

Переселенню юдеїв за кордон присвячували свої нариси і співробітники газет «Утро» та «Киевлянин» (приватна газета консервативно-монархічного-московфільського спрямування, що виходила у Києві російською мовою з 1864 по 1919 рік, була однією з найвпливовіших газет на українських землях).

У номері газети «Утро» від 17 липня 1907 р. знаходимо повідомлення Єврейського колонізаційного товариства про те, що еміграція євреїв з Росії у 1906 р. набула надзвичайної сили. Тільки до міст США переселилося 186 089 емігрантів, до Канади – понад 9 тис. осіб, Аргентини – 13,5 тис. євреїв. Еміграція була настільки масштабна, що суспільство не в змозі було її контролювати та регулювати³⁶.

Там само 27 квітня 1908 р. знаходимо промову військового міністра проголошену на 7 засіданні Державної думи від 25 квітня 1908 р., де величезна увага була приділена питанням антисемітизму в російській армії, питанням несення військової повинності єврейським населенням у Російській імперії та інших європейських

³² По Україні. У Києві // Рада. 1911. 25 червня (№ 143). С. 2.

³³ По Україні // Рада. 1912. 8 квітня (№ 81). С. 2.

³⁴ По Україні // Рада. 1913. 25 серпня (№ 194). С. 3.

³⁵ У Києві // Рада. 1913. 12 вересня (№ 209). С. 2.

³⁶ Последняя почта // Утро. 1907. 17 июля (№ 190). С. 1.

державих, а також, питанню масового виїзду євреїв за кордон у контексті військових призовів³⁷.

Стаття з назвою «Молода Туреччина та сіоністський рух» від 15 серпня 1908 р. була присвячена номеру сіоністського офіціозу «Jüdische Zeitung», котрий видавався німецькою мовою у Відні та розмістив женецьке інтерв'ю сіоністського діяча та журналіста доктора Пасманіка з молодотурецькими діячами. Автор статті вважав таку тематику цікавою читачам видання через ту обставину, що Росія зосередила у собі найбільшу кількість єврейського народу та єврейське питання у всій його складності найбільш гостро в ній виражалося. Виходячи з цього бачення, він привів повністю вищеназване інтерв'ю³⁸ (див. додаток), яке у стислому вигляді показувало думки турецьких політичних діячів, щодо переселення євреїв до Палестини на початку ХХ ст.

Цікаві питання, пов'язані з єврейськими міжконтинентальними міграціями піднімаються у статті «3 єврейського життя», опублікованій у газеті «Утро» від 23 червня 1910 р. Торкаючись проблеми проекту з'їзду єврейських лікарів автор пропонує увазі читачів наступну розроблену програму:

- 1) проект організації єврейського медичного з'їзду,
- 2) створення професійного союзу євреїв-лікарів,
- 3) єврейська лікарська преса,
- 4) пенсійна каса для євреїв-лікарів,
- 5) взаємне страхування,
- 6) організація повторювальних курсів,
- 7) вивчення санітарно-гігієнічних умов життя євреїв,
- 8) про засоби підняття фізичного рівня євреїв,
- 9) санітарно-гігієнічні умови хедерів (єврейських початкових шкіл),
- 10) медичні питання, що викликаються єврейською еміграцією. Єврейські періодичні видання, на відміну від російських, приділяли багато уваги даному з'їзду.

У розділі «Еміграційний конгрес у Відні» автор повідомляє, що одразу після еміграційного з'їзду в Лібаві відбувся всесвітній еміграційний конгрес у Відні. Організаційне бюро конгресу створило наступний розклад його занять:

- 1) доповіді з країн єврейської еміграції;
- 2) доповіді з країн, що лежать на шляху емігрантів;
- 3) доповіді з країн еміграції (Англія, США, Канада, Аргентина, Південна Африка, Австралія, Туреччина);
- 4) реферат про ненормальні форми єврейської еміграції;
- 5) еміграційне та імміграційне законодавство в різних країнах;
- 6) реферат про еміграційні інститути і організації:
 - а) інформаційне бюро;
 - б) фінансовий інститут для єврейської еміграції;
 - в) довідкове бюро праці;
 - г) розповсюдження правильних відомостей про еміграції та про країни імміграції;
 - д) інститут для статистики єврейської еміграції; е) організація постійного комітету.

³⁷ Заседание Государственной Думы 25-го апреля, речь военного министра // Утро. 1908. 27 апреля (№ 425). С. 2.

³⁸ Вена // Утро. 1908. 15 августа (№ 516). С. 3.

7) звіти про діяльність існуючих еміграційних товариств;

8) доповіді про дослідження нових центрів для єврейської імміграції³⁹.

20 липня 1912 р. на сторінках газети «Утро» була опублікована розлога стаття під назвою «Майбуття єврейського народу», в якій автор, аналізуючи роботи Вернера Зомбарта, представив погляд на місце та значення єврейства, сіоністських рухів, єврейських міграцій тощо.

Автор статті робить акцент на винятковому інтересі, виявленому до євреїв Вернером Зомбартом, який опублікував велику книгу про роль євреїв у розвитку капіталізму, перекладену російською мовою, також надрукував анкету про значення хрещення євреїв і змішаних шлюбів між євреями та християнами і, врешті-решт, випустив книжку про майбуття єврейського народу.

Книга Зомбарта демонструє, що його думки про майбутнє єврейського народу були дуже близькі до ідей сіоністів, які бачили єдине вирішення єврейського питання в утворенні самостійної єврейської держави. Зомбарт погоджувався з сіоністами у тому, що асиміляція євреїв з іншими народами не зробила жодних успіхів за останні роки і що у майбутньому їх і не передбачено. Він знаходив також подібні успіхи небажаними, оскільки вважав єврейський народ одним із найбільш цінних видів людського роду.

У той же час Зомбарт проводить різке розмежування між західними євреями, тобто тими євреями, які є громадянами західноєвропейських держав і США, де євреї користувалися громадянським рівноправ'ям і східними євреями, тобто євреями Російської імперії та Румунії, де вони у багатьох відношеннях були обмежені у правах. Зомбарт не вірив у те, що становище східноєвропейських євреїв у найближчому майбутньому могло змінитися на краще.

Разом з тим він вважав цілком ймовірним, що США приймуть у найближчій перспективі суворі заходи до того, щоб обмежити доступ емігрантам-євреям з Росії та Румунії, яких з 1882 р. переселилося до Сполучених Штатів близько 1,7 млн. осіб (близько 1,6 млн. з Російської імперії та 100 000 з Румунії). Внаслідок цього, на думку Зомбарта, єдиним місцем, куди повинна та могла бути спрямована єврейська еміграція була Палестина і навколишні місцевості (автор утримувався від сталої думки з приводу питання про колонізацію Уганди, але все таки вважав, що всі переваги на боці Палестини).

Що стосувалося західноєвропейських євреїв, то Зомбарт бачив можливим їх переселення до Палестини не тільки тому, що вважав це складним процесом, але й сумнівався щоб вони самі цього захотіли. Окрім того Зомбарт розмірковував, що переїзд таких євреїв до Палестини був би надзвичайно не вигідним для держав, громадянами котрих вони були.

«Якби навіть сталося диво, – писав Зомбарт – і всі євреї взяли б одного чудового ранку і вирішили переселитися до Палестини, ми б ніколи цього не могли допустити. В одній тільки галузі господарського життя стався б переворот такого катастрофічного характеру, котрого ми дотепер не бачили, – переворот, від якого наше народне господарство, можливо, ніколи б не оговталось, бо ми б втратили своїх самих заможних і найбільш підприємливих громадян, як їх втратила Франція, коли гугеноти залишили країну. Від втрати, яку тоді перенесла Франція, хоча вона була вкрай незначною у порівнянні з тими наслідками, до яких призвів би «вихід» євре-

³⁹ Из еврейской жизни // Утро. 1910. 23 июня (№ 1074). С. 3.

їв, – від цієї втрати французьке національне господарство дотепер ще не оговталось. Достатньо відомо, у що перетворилися Іспанія та Португалія після вигнання євреїв з цих країн. Але по всіх інших галузях культури євреї залишили б неподолані пробіли, якби вони виселилися з наших країн»⁴⁰.

Стаття історіографічного характеру в розділі «Бібліографія» була опублікована на сторінках газети «Утро» 17 червня 1913 р. У ній наведено аналіз книги «Єврейська Нива», надрукованої у 1913 р. в Санкт-Петербурзі. У книзі значну увагу приділено журналу, «присвяченому питанням еміграції та колонізації, так званому Ангольському проекту», суть якого зводилася до португальської пропозиції зайняти Анголу на плоскогір'ї Вегуела з метою колонізації. Головним меседжем статті є «об'єднання еміграційних організацій» для ефективного представлення «інтересів єврейського народу».

Наступна стаття, проаналізована у публікації за авторством Л. Паперина, про колонізаційні можливості в Анголі, дуже деталізована, але не надає великої впевненості у висновках про перспективи «ангольського проекту». Решту матеріалу зазначеної книжки журналіст вважає цікавою життєво-яскравою хронікою еміграційного руху та нарисом єврейської еміграційної політики⁴¹.

8 серпня 1906 р. «Киевлянин» розмістив інформацію про єврейську еміграцію із Росії. Варшавське інформаційне бюро для емігрантів-євреїв з Росії до Палестини опублікувало цікаві цифрові дані про збільшення єврейської еміграції, яка у 1906 р. досягла 250 000 осіб. Зіставляючи цю цифру з попередніми роками, автори статті показують, що єврейська еміграція впродовж 1904-1905 рр. зросла до надзвичайних розмірів. Так, у 1899 р. емігрувало із Росії 60 982 осіб, в 1900 р. – 90 787 осіб, 1901 – 85 257, 1902 – 107 000, 1903 – 136 093, 1904 – 145 141, 1905 – 184 622 осіб і у 1906 р., як зазначено вище, 250 000 осіб. Зазначимо, що число емігрантів за 1906 р. зазначене не за весь рік. Одночасно з цим спостерігалось значне збільшення єврейського еміграційного руху в період 1901-1903 рр.

Емігранти прямували, головним чином, до Північно-Американських Сполучених Штатів і до Англії, точніше в Лондон, а потім в Палестину, Південну Африку та інші Країни. Емігранти, здебільшого, відправлялися раптово, залишаючи свої оселі, не знаючи ні умов, ні мови тих країн, куди їдуть; тож не дивно, що, часто-густо, потрапляли до безвихідного становища, до страшного зубожіння⁴².

Таким чином виглядає стислий огляд статей опублікованих у низці дореволюційних періодичних видань щодо єврейських міжконтинентальних міграції періоду 1882-1914 рр. Проаналізувавши газети «Рада», «Утро» та «Киевлянин», можемо стверджувати, що насиченість тематики, різноманітність напрямків, наявність рубрик, присвячених єврейським міграціям, частота згадування означеної проблеми у публікаціях свідчить про значний інтерес українських читачів до питання життя та виїзду юдеїв за кордон. Велику увагу автори статей приділяли: публікації статистичних даних стосовно кількості євреїв у різних регіонах імперії та тих, що виїхали поза її межі; визначенню причин та окресленню наслідків і перспектив міграційних рухів; встановленню соціального характеру й окресленню різноманітних напрямків єврейських міграцій.

Тим не менш, неможливо оминати увагою відверті антисемітські настрої, котрі

⁴⁰ Будущность еврейского народа // Утро. 1912. 20 июля (№ 1704). С. 5.

⁴¹ Бібліографія // Утро. 1913. 17 июня (№ 1995). С. 4.

⁴² Еврейская эмиграция из России // Киевлянин. 1906. 8 августа (№ 217). С. 3.

демонстрували деякі автори, що цілковито відображало соціальні тенденції у тогочасній Російській імперії. При цьому неможливо також не відмітити, що на відміну від великоросійської преси цього періоду, у періодичних виданнях українських губерній, серед прізвищ авторів статей часто зустрічаємо єврейські.

Разом з тим, значна кількість статей демонструє спроби подолання антисемітизму та переходу суспільства на якісно новий рівень розвитку.

У цілому ж тематика українських видань не сильно відрізняється від тематики російських, або зарубіжних, подаючи ту ж саму інформацію, достовірність якої підтверджується й архівними даними. Дана стаття є першою статтею з циклу нарисів у галузі означеної тематики, оскільки періодична преса є важливим інформаційне насиченим джерелом, яке, утім, потребує подальшого ґрунтовного наукового опрацювання.

REFERENCES

- Alroey, G.** (2014). *An unpromising Land: Jewish migration to Palestine in the early twentieth century*. Stanford, California: Stanford University Press [in English].
- Newman, A.N., Evans, N.J., Smith, J.G. & Issroff, S.W.** (Eds.). (2006). *Jewish migration to South Africa: The records of the Poor Jews' Temporary Shelter, 1885-1914*. Courtesy of the Jewish Museum [in English].
- Dotsenko, V.O.** (2015). *Yevreyskiy hromadskiy rukh v Ukrayini (60-ti rr. XIX st. – 30-ti rr. XX st.)* [Jewish social movement in Ukraine (60s of the XIX century – 30s of the XX century)]. (*Extended abstract of Doctor's thesis*). Kyiv [in Ukrainian].
- Frank, T.** (2009). *Double exile: migrations of Jewish-Hungarian professionals through Germany to the United States, 1919-1945*. Bern: Peter Lang AG, European Academic Publishers [in English].
- Jordan, J., Leff, L. & Schlor, J.** (2016). *Jewish migration and the archive*. New York: Laylor & Francis [in English].
- Pohromskiy, V.O.** (2012). *Ukrainsko-arhentynski zviyazky (1880-ti – 1939 rr.)* [Ukrainian-Argentinean relations (1880-1939)]. (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Mykolaiv [in Ukrainian].
- Rutter, J.** (1994). *Jewish migrations*. Hove, East Sussex: Wayland [in English].
- Sydun, I.** (2016). Polityka SShA shchodo emihratsiyi ukrayinskoho naseleण्या za okean v kintsi XIX st. (za materialamy presy Khersonskoyi ta Bessarabskoyi hubernii) [US policy on the emigration of the Ukrainian population overseas in the late nineteenth century (according to the press of Kherson and Bessarabian provinces)]. *Amerykanska istoriia ta polityka, 1*, 141-145 [in Ukrainian].

Додаток

Женевське інтерв'ю сіоністського діяча та журналіста доктора Пасманіка з младотурецькими діячами⁴³

Вена

(От наш. кореспондента).

Молодая Турция и сионистское движение

В последнем номере сионистского официоза «Jüdische Zeitung», издающегося на немецком языке в Вене, помещено интервью сионистского деятеля и журналиста доктора Пасманіка с младотурецькими діятелями, Я думаю, что тема, служившая предметом обсуждения, может интересовать читателя уже в силу того обстоятельства, что Россия сосредоточила в себе наиболее широкие массы еврейского народа и еврейский вопрос во всей его сложности наиболее остро в ней выражается, Исходя из этого соображения, я приведу полностью вышеназванное интервью. Последнее имело место в Женеве. «Как известно», говорит Пасманік, «младотурецькие эмигранты имели раньше свою центральную квартиру в Париже. Теперь они возвращаются на родину и почти все ми-

⁴³ Вена // Утро. 1908. 15 августа (№ 516). С. 3.

моездом остаются на несколько дней в Женеве. Благодаря любезности турецкого консула в Женеве, обнаруживавшего всегда живейший интерес к сионистскому движению, мне представилась возможность в продолжительной беседе узнать мнения авторитетных деятелей младотурецкой партии об этом движении. Я хочу здесь передать только часть разговоров и ручаюсь за точность нижеизложенного.

«Как относитесь вы к сионизму?» спросил я одного, которого мне представили, как журналиста и будущего парламентария.

«Да, что вы понимаете теперь под сионизмом? По-немецки я не читаю, а только по-турецки и по-французски; поэтому я не знаком с протоколами ваших конгрессов. Но я все читал, что было написано о сионизме по-французски, в особенности в «Echo Sioniste», сока этот орган выходил.

И вот я и мои друзья вывели заключение, что содержание понятия «сионизм» в зависимости от времени и места очень менялось. Если сионизм означает стремление к самостоятельному еврейскому государству, то мы этого никогда не допустим. Первый пункт нашей программы относится к неделимости турецкой империи. Означает сионизм заселение Палестины евреями и образование еврейского большинства в стране, то мы абсолютно ничего не имеем против этого. Турки уже века живут с евреями в самых дружественных отношениях и мы считаем их самыми надежными союзниками. Из всех иммигрантов они нам наиболее желательны. Они нуждаются в стран и свобод, мы - в людях, которые Турцию хотят не ослабить, а укрепить, ergo мы подходим друг к другу, как нельзя лучше. Но не требуйте от нас отделения Палестины. С этим мы не согласимся». «Впрочем это не было бы вам на пользу» прервал его другой из присутствующих. которого мне представили, как бывшего офицера. «Маленькая самостоятельная Палестина стала бы сейчас добычей какой-либо из великих держав, может быть, даже тех, которые настроены наиболее враждебно к вам. Но Турции, которая будет поддерживаться всеми населяющими ее национальностями, нельзя будет столь быстро скрутить голову».

«Вполне верно», начал снова предыдущий собеседник «вы не нуждаетесь совершенно в том. Насколько я понимаю сионизм, его задача - освободить еврейскую массу от беспрестанных преследований, которым она подвергается в христианских государствах, и возродить ее экономически и культурно. Все это найдет она в Палестине. Во-первых, вам нужно признать, что Турция всегда признавала культурную самостоятельность всех населяющих ее национальностей. Во-вторых, вы можете быть вполне уверены, что мы этот верный принцип будем развивать дальше, и мы понимаем прекрасно, что удовлетворение справедливых требований различных национальностей лежит в интересах Турции. Мы уже к началу парламентской деятельности выработаем закон о самоуправлении провинций, причем мы приложим все старания, чтобы территориальное подразделение находилось в соответствии с этнографическими отношениями, следовательно, также и евреи, если они образуют в Палестине большинство, будут иметь полное самоуправление - во всех вопросах культуры, провинциального хозяйства и вообще во всех вопросах внутренней жизни Палестины. Само собой разумеется, они будут иметь в то же время свое представительство в имперском парламенте и тем будут принимать участие в решении всех имперских вопросов».

«Разрешите мне короткое замечание: ваше гражданское законодательство, которое пока обязательно для всей империи, затрудняет специально в высшей степени земельческую колонизацию. С одной стороны оно обязано Корану, с другой оно приспособилось к условиям крупного землевладения, которые развились у вас исторически».

«Мы знаем это» возразил он мне, «Коран не имеет к этому никакого отношения, его тенденция не против прогресса. Уже в ближайшее время мы принуждены реформировать наше аграрное законодательство, потому что Турция по преимуществу аграрно-культурное государство. Мы, разумеется, не имеем аграрного вопроса, как Россия, но вы слишком долго имели гнилую бюрократию, которая ничего не делала, чтобы поднять

положение наших крестьян. Мы создадим широкий аграрный и мелиоративный кредит, переменяем вакуфные законы, точно также законы о государственных имуществах. Нет, я не вижу никаких препятствий для массовой колонизации евреев в Палестине. Приезжайте в страну, покупайте землю, стройте фабрики, школы, получайте концессий на всевозможные средства сообщения и действуйте, как можно скорее, в том отношении, чтобы образовать в стране большинство. Это все, что я мог сказать». «Вы, вероятно, знаете, что другие государства, нуждающиеся в иммигрантах во многом отношении идут им навстречу; государство давало иммигрантам почву, строило им дороги, освобождало их на многие годы от налогов. Думаете вы, что новая Турция будет также поступать?».

«В это я мало верю. Турция бедна и мы будем принуждены многие годы трудиться и беречь наши финансы, чтобы их направить. Впрочем вы, вероятно, знаете, что все попытки иммиграционных государств с даровой раздачей почвы иммигрантам не удалось. Что касается дорог, то мы не будем их строить. Как раз в сегодняшнем номере «Иклат» сообщается, что в течение последней недели подано больше 400 ходатайств о концессиях, в которых не требуется ни малейшего капитала в качестве гарантии: Европа нам доверяет теперь и будет строить дороги, гавани, трамваи, телеграфы и т.д. Берите концессии в Палестине и стройте. Ведь есть богатые евреи. Но раньше всего вам нужно одно сделать: заведите в Константинополе сионистскую прессу. Мы, живя продолжительное время в Европе, прекрасно знакомы с вашим движением, но сама Турция очень мало. Турецкому народу ваши задачи и планы совершенно неизвестны, Я могу вас уверить, что у нашего народа вы встретите больше симпатий, чем у парижских евреев. Только одно условие: не прибегайте к слову «автономия». Турок не может переносить это слово; он думает сейчас, что «гяуры» хотят вырвать кусок земли. Говорите о самоуправлении: это каждый поймет и одобрит. Впрочем, армяне так же, как и македонцы приняли нашу программу благосклонно, потому что она обещает всем национальностям полное внутреннее самоуправление, если даже и не суверенную автономию. В этом отношении мы не оставим без внимания пример Австрии, наверное, (исключая Венгрию) и Швейцарии: самоуправляющиеся провинции, но объединенное государство».

«А как вы представляете себе отношение между евреями и арабами в Палестине?», спросил я дальше. «На этот вопрос ответит мой коллега: он – араб». «Я не могу, разумеется, говорить от имени арабов» – сказал этот, «потому что мы еще не занимались этим вопросом. Вообще, думаю я, ваши отношения могут быть самыми дружественными. Наш центр – не Палестина, а Аравия и собственно Сирия. Впрочем, ведь мы ближайšie родственники. Я был в Палестине, посетил ваши колонии, но не был всем доволен. Впрочем, ваши колонисты не турецкие подданные и постоянно обращаются к иностранным консулам. Это раздражает нас: евреи говорят о Палестине, как о своей родине и остаются все-таки иностранцами»...

«Да, это первое условие успеха в Палестине» – прервал его турецкий консул. «Всем евреям нужно стать турецкими гражданами: иначе мы будем обходиться с ними, как с иностранцами. В особенности не следует теперь дальше откладывать, когда у нас господствуют закон и свобода».

«Далее», – начал снова араб, «ваши колонисты не всегда хорошо обращаются с арабами. Они культурнее, чем мы, но всё-таки отношениям нужно быть братскими. Как я сказал, вашим движением мы мало занимались, но против колонизации Палестины евреями арабы также ничего не могут иметь. Ведь земли достаточно и мы ищем нашей опоры меньше всего в Палестине».

«Знаете» сказал первый собеседник, «все это только тогда имеет значение, если вы хотите сейчас начать массовую колонизацию. Ее вы можете теперь совершенно свободно организовать, все другое скоро выяснится. Я уверяю вас, что нигде на свете еврей не пользуется столь равноправием, как в Турции. Младотурки не шовинисты, как

некоторые газеты ложно утверждают. Мы хотим только блага Турции, а это невозможно без удовлетворения справедливых желаний населяющих наше государство национальностей. Посмотрите: Шамиль-паша еврейского происхождения, один министр – армянин, другой – грек, и это министерство образовалось под прямым воздействием младотурецкого комитета. И скоро вы сумеете нас наблюдать в законодательной деятельности. Сионистам будет много легче вести переговоры с парламентом, т.е. с парламентарным правительством, чем с единичными личностями. Само собой разумеется, вам не следует говорить о еврейском государстве».

Чтобы предупредить несведущего читателя от ложных заключений, я спешу прибавить, что сионистское движение, на сколько я информирован, не думает вызывать еврейской эмиграции. Оно не зовет оставить без нужды места их жительства. Наоборот, сионисты первыми призывают вести борьбу на месте и дальше за право гражданина и человеческого достоинства: имея обязанности перед государством, они добиваются от него равноценных прав. Но сионистское движение, поставив вопрос во всей сложности и остроте, считается с реальным фактом эмиграции и другими факторами национально-исторического происхождения. И можно сказать, что еврейская эмиграция по преимуществу вызывает сионистское движение, а не наоборот. И когда говорится о регулярной, разумеется, колонизации Палестины, то имеются в виду эмигрирующие уже, в силу обстоятельств или других соображений, массы. За последние 29 лет эмигрировало из Восточной Европы более 2-х миллионов еврейской массы. В ближайшие годы можно предвидеть не только продолжение, но и рост эмиграции. Куда направить новые волны? И вот народилось сионистское движение, которое хочет разрешить эмиграционную проблему, видя в ней наиболее полное выражение еврейского вопроса. Палестина на половину пустыня, но исследователи обещают ей будущность. Уже теперь есть там цветущие колонии, жители которых занимаются агрикультурой.

Н. Ш-ов.

Wien, 22.VIII.08.

Marianna Lasinska

(Mykolaiv National University named after V. Sukhomlinsky, Mykolaiv, Ukraine)

e-mail: mariannalasinska@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6852-4850>

Pre-revolutionary Press as a Source on History of Jewish Intercontinental Migration in the late 19th – early 20th Century

The issue of studying the history of Jewish migration during the late 19th – early 20th century is widely studied by foreign scholars. However, due to the political, communicative, and cultural barriers created in the Soviet era, most of the study results of foreign scholars until nowadays remained completely unknown to Ukrainian public, just as Ukrainian-language sources fell out of the subject field of the world historical science.

The goal of the study is to analyze the Ukrainian pre-revolutionary press, to understand the place and role assigned to the phenomenon of Jewish intercontinental and international migration in the public discourse of that time, to disclose its reasons and consequences for recipient and donor countries. The objectives of the following study are: to analyze Ukrainian pre-revolutionary periodicals (newspapers: 'Rada', 'Utro', 'Kievlianin'), which uncovered the essence of Jewish intercontinental migrations in the late 19th – early 20th century; to assess their informative potential to find out the causes, nature, directions, quantitative indicators and social composition of migration waves; to outline the specifics of Ukrainian periodicals, differentiating them from official Russian imperial sources in covering the issue of Jewish migration; to characterize periodical materials, having defined their structure and peculiarities

of creation; to compare the information of periodicals with the information of a complex of historiographical, descriptive and statistical, and archival sources; to find out the degree of certainty of pre-revolutionary periodical materials.

Today, more and more studies are emerging on the history of Jewish intercontinental migration in the late 19th – early 20th century. The authors address previously unstudied issues of the role of women and sexual exploitation in the mentioned processes. An important source, along with archival materials, sources of personal origin, and memoirs of the migration movements participants, is the periodical press, on the pages of which, along with official and statistical information, you can find informative reports and personal impressions of the reporters directly from the scene. The pre-revolutionary press is an important information-rich source, which requires further thorough scientific study.

Keywords: Jewish intercontinental migrations, First Aliyah, Second Aliyah, pre-revolutionary press, anti-Semitism

Надійшла до редакції / Received: 19.10.2020

Схвалено до друку / Accepted: 29.12.2020